

“PROTOCOALELE DE PORUNCI” DIN BUDILA ȘI BOROȘNEUL MIC* ȘI VALOAREA “ÎNSCRISURILOR” ÎN VIAȚA SATULUI ROMÂNESC TRANSILVĂNEAN (1780-1848)

Ana Grama

Alegerea Protocoalelor din Budila și Boroșneul Mic pentru a analiza rolul "documentului scris" în viața românilor din satele transilvane de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și din prima jumătate a celui de al XIX-lea, nu a fost nici întâmplătoare, dar nici conjuncturală. Bineînțeles, cea mai profitabilă "alegere" în această cercetare era să folosim acele documente care provin din sate mai izolate, care sunt cât mai complete, bineîntocmite și care se diferențiază de cele din alte localități prin "adăugiri" și "precizări" specifice spațiului geografic din care provin. Nu în ultimul rând, importante sunt cele care acoperă cea mai mare perioadă de timp în limitele epocii care ne preocupă. A fost o șansă excepțională că tuturor acestor cerințe le-au răspuns - în bună măsură tocmai protocoalele din Budila și Boroșneul Mic care se păstrează în Arhiva Bibliotecii Mitropoliei Ardealului din Sibiu. Vom putea astfel să ne apropiem de o foarte complexă "realitate" din viața românilor trăitori în satele arcu-lui intracarpatic, a căror existență - în câmpul cunoașterii - are încă prea multe caracteristici ale "petelor albe", ale problemelor "tabuizate" sau "exacerbate".

Documentele noastre ne vor aduce într-un perimetru al NORMALITĂȚII: în aceste sate existau români ortodocși care primeau toate "poruncile", "comisiile" pe care și ceilalți le primeau, se supuneau (sau nu) acestora, cât întreaga populație rurală românească transilvană, beneficiau de ele sau se sufocau sub povara lor nici mai mult, nici mai puțin decât ceilalți. Când, în anumite momente, "particularitățile" zonei se reflectă în aceste documente, ea se face așa cum problematica "fugii" se reflectă în protocoalele zonelor de graniță cu celelalte două țări românești, sau cea a Răscoalei lui Horea răzbate mai pregnant în zonele în care răsculații, reali și potențiali, erau mai activi.

PROTOCOLUL DIN BUDILA

VOLUMUL I Ms. 162, V68; 1780-1796

Registru legat în carton, 32/22 cm., 50 file. Pe copertă o etichetă în formă palmată pe care scrie cu caractere chirilice "Protocolul care are în sine toate poruncile împărătești al Bisericii din Budila 1780" și cu litere "Martius Teodorus, Radus Georgii conscribator"

- Pe versoul primei pagini: "1786 febr.2. Numele oamenilor din Budila cei bătrâni

* Arh. Bibl. Mitr. Ard. Sibiu. Vezi nota 6.

1 Gociman Radu Baci	8 Scorbură Ioan jurat
2 Ion Scutariu cel Bătrân	9 Toma Dobrcmir
3 Stan Moraru	10 Radu Marcu
4 Șerban Morariu	11 Petru Lațcu
5 Radu Ciubotaru	12 Ioan Morariu
7 Văști Dârjan	13 Toader Iuga

O însemnare ulterioară "am pomenit la anul [1]852, 28 aprilie."

- O primă filă, probabil, lipsește.

- Filele 2-5. Se copiază 29 "comisii" despre care se dă următoarea explicație: "aceste comisii le-am primit de la Păr. Protonotareș al Cinstitei Conzistorie, Bucur de la Făgăraș al neuniților, la ianuarie 26 ano 1784 Schei Brașov". Este evident că în primii 4 ani la Budila nu ajunseseră "poruncile" și ele au fost recopiate, tinzându-se spre completarea protocolului, așa cum o cereau autoritățile. De altfel, în anul 1784-1785. în întreaga Transilvanie - sub presiunea Răscoalei lui Horea și a încercărilor de pacificare a țăranilor și prin citirea în public a unor circulare speciale - se verifică, în toate satele, corectitudinea completării acestor registre, se aplică amenzi și chiar se "scot din preoție cei neșcultători" pentru "neținerea la zi a proto-coalelor". Fila 2 - dreapta sus avem "iscălitura" Mantea *dască*<1> după (cu litere n.n.) Ieremie Ieremie"

- Pe ultima filă este însemnarea: "Dobra Prejmireana este cu (...)" și o listă:

"1786 fev.2 Țigani din Budila Ghi<orghi>e Baciubei

1 Onea Cobeasanu	9 Anghel Marsavela rudar
2 Ion Pătru din Prejmir gociman	10 Stan Marsavela rudari
3 Todor Covășanu	11 Avram Marsavela rudari
4 Toma a lui Dumitru	12 Ion al Brumăroaie rudari
5 Ion Pulanci corturar	13 Andrei al Brumăroaie rudari
6 Ion Golomubiță corturar	14 Ivan Marsavela rudar
7 Tuzdrea Șomu corturar	15 Ion Marsavela rudari
8 Ion Mușavela rudari	16 Găbăr Andrei
	17 Găbăr (...) "

- În 40 file sunt înregistrate 56 "porunci", dintre care multe se referă nu doar la o temă, ci la mai multe. Unele se regăsesc în alte surse, tipărite sau manuscrise, altele nu se regăsesc în documente cunoscute nouă până acum.

Persoane emitente, "întăritoare" sau intermediere sunt: Iosif al II-lea, Ioan Popovici - vicareș, episcopii Ghedeon Nichitici, Gherasim Adamovici; Gheorghe Haines, „Chir Grof Carol Palfi", „Gheorghe Bamfi-guvernator", Ștefan Popovici m.r., Ugri, Aaron Budai -notar conzistorial și alții.

VOLUMUL II. MS. 170; 1805-1821

Registru legat în carton, în exterior hârtie colorată, cu colțuri din piele și șireturi pentru legătură, 36,5/24 cm.; 87 file

- Pe pagina de titlu: "Protocolul De Comisiile Gubernialicești, Episcopești și alte la Biserica neunită Budila, slăvită varmeghia Beligradului de Sus, anul 1833, Sfânta Troiță". Pe verso: "Eu cutare jur înaintea lui Dumnezeu" (se repetă de trei ori).

- Pe ultima filă:

- o însemnare - tip contract - care privește aprovizionarea bisericii cu "făclii", cu menționarea veniturilor potențiale pentru biserică, care "s-au dat în seama gocimanului Ioan Muntean" și este semnată "Pop Popovici paroh Pre<jm>i<r> (?)"

- însemnarea autografă a "vizitației" din 6 decembrie 1823 a lui "Ioan Ghiaja Protopop varmeghii Beligradului de Sus."

- Pe a 2-a copertă, interioară:

- un posibil model pentru demersurile obligatorii în efectuarea unei căsătorii,
- "probatio clami" ("încercări de peană"),
- pe o foaie adăugată, cu chirilice și latine, o listă (incompletă) cu cei ce "au plătit

<bisericii>

9 maj [1]852
18/10

Ioan Banc
Notareș

Pe verso

1 Vasile Măcelar	41 Ana Josim
2 Gheorghe Victor	42 Ana Ilie Colceriu
3 Gheorghe Dorboșel	43 ~~Maria Ghivocă (sie)~~
4 Mane(?) Călugărean	44 Paraschiva Toader Oașă
5 Vasilică Morariu	45 ~~Susana Andrei Morariu (sie)~~
6 Tiță Făcăianu	47 ~~Maria Ioan Colceriu (sie)~~
7 Fiucă Marcu	48 Dobra Ani Purecioi
8 Dumitru Cranga	49 Susana Ioan Căurean
9 Ilie Cranga	50 Maria Ioan Țucă
10 Necula Ciobotariu	
11 Andrei Morariu	
12 Ioan Colceriu	(grafie cu slove și litere)

Am reținut aceste nume proprii mai ales pentru că în lucrarea lui Sabin Oprean, *Țimutul secuilor*, București, 1928, la capitolul "Nume românești de persoane", Budila și Boroșneul Mic nu figurează cu nici un nume.

- personalități invocate ca emițători, intermediari, primitori de documente: împărați, guverneri, magistratul Brașovului, vicareșul ortodox, funcționari couzistoriali, episcopul Vasile Moga, protopopul Paloșului Nicolae Ghiaja și parohul Ioan al Budilei.

PROTOCOLUL BISERICII din BOROȘNEUL MIC. MS. 89; 1840-1861.

Registru legat în carton, cotor de piele, urne de șireturi pentru legătură. 38/24 cm. 162 p.+ 10 foi volante.

Cuprinde: - "Comisii" din anii 1840-1861,

- "Inventari despre moșiile bisericesti precum și odăjdile, sculele, cărți de biserică din parohia KișBoroșneu".

- "Cătră onorații parohi ca inspector de școală și dascăli din Protopopiatul al II-lea al Brașovului"

- *Lista cu 14 "protocoale"* (documente n.n) *necesare pentru "vizitația" protopopească* (s.n.) .

- Repartizarea, pe zile și ore, a "vizitației" în fiecare sa.

- Liste cu numărul de familii, copii, școlari din 21 loca ități.

- Conzignația născuților în anii 1871-1882" (s.n.)

Personalități invocate ca emițători, intermediari, primitori de documente:

- împărații, gubernatorii, comandanții militari, magistrații Brașovului, funcționari conzistoriali, episcopii Vasile Moga și Andrei Șaguna, protopopii Petru Pop diu Brețcu, Nicolae Popovici din Măgheruș, Ioan Petric din Brașov, parohul Ioan din Boroșneul Mic.

Bineînțeles, din multe puncte de vedere, valoarea documentelor noastre este supe-

rioară unor "amintiri", "impresii", "note", "rapoarte" subiective. Fiind niște registre în care preoții români ortodocși-câți s-au perindat la altarele acestor biserici- scriu sute de "porunci", cu migală, cu destulă îndemânare și înțelegere, ele beneficiază de acea cotă de obiectivitate cu care acredităm documentele administrative a căror analiză diplomatică este mai eficientă decât descifrarea intereselor celor ce comentează sau transmit "faptul" printr-o complicată viziune proprie.

În cazul nostru, considerăm că și doar invocarea tipurilor de "înscrișuri" de care țărani trebuie să fie conștienți, la a căror alcătuire trebuie să ia parte, de puterea căroro beneficiază din plin și de lipsa căroro înșiși se pot plânge, este suficientă pentru a ilustra rolul documentului în viața țaranului, nivelul la care aceștia au ajuns în înțelegerea valorii sale, a unei discipline administrative, a unei educații civice moderne (atâta cât a fost) incontestabile la ceea ce istoricii francezi (cum vom menționa în note) numesc "cultura scrisului".

***

Deși documentele arhivistice care au reținut atenția cercetătorilor de-a lungul secolelor, au fost cele ce se remarcă prin vechime, celebritatea emitenților sau destinatarilor, importanța problemelor tratate, sau chiar frumusețea lor, cu siguranță, în ultimii ani, și la noi (așa cum s-a întâmplat în Europa apuseană în urmă cu mai bine de o jumătate de secol) a venit vremea să ne oprim mai mult asupra unor documente care nu îndeplinesc cerințele "clasice". Întâi, pentru că acum, conținutul conceptului de "important" este mai nuanțat și are o cuprindere mai largă, sau alta, decât până în ultimele decenii. În acest context, pe fondul redimensionării cercetărilor interdisciplinare, pare a fi tot mai oportun să investigăm și alte spații culturale - cum ar fi acela al satului românesc transilvănean, în cazul nostru - pentru a cunoaște reacțiile sale în fața noilor realități, căroro trebuia să le facă față. Iar una din reacțiile cele mai frapante, în sine, și care ne preocupă în mod particular, considerând-o elocventă pentru nivelul de înțelegere și receptare a modernității de către societatea rurală, este cea pe care satul o manifestă față de birocrăția din Marele Principat al Transilvaniei, modul în care această societate agreează, sau neagă, documentele care îi sunt impuse, sau pe care înșăși le reclamă, capacitatea cu care le înțelege rostul sau le sancționează ca inutile, felul în care le respectă sau le ... manipulează. Preocuparea deosebită pentru această problemă provine și din faptul că satul românesc avea deja - cum putea fi altfel ! - cel puțin un sistem propriu de stocare a informațiilor. El funcționa de veacuri pentru interese bine definite - și de valoarea sa era convinsă însăși administrația austro-ungară, folosirea lui perpetuându-se până în deceniul 8 al secolului trecut.

Este un fetiș să susținem că, cel puțin după ce Transilvania a intrat în sistemul birocratic al Imperiului habsburgic, forma tradițională de a păstra dovezi, despre obligațiile indivizilor și ale comunităților, *pe răboj* mai era caracterizantă, sau că cea de a transmite moșteniri "cu limbă de moarte" mai este unică; este pitoresc și chiar "de actualitate" să te apleci îndelung asupra "tradiționalului" în formele sale clasice, dar tabloul obținut în acest mod este cel puțin incomplet. La "Școala Analelor" se declara fățiș că țărani n-au avut știința și mai ales timpul să lase urme scrise ale modului lor de viață, dar, dacă acestea există, e imperativ să le iei în considerare¹.

Ar fi, de asemenea, abuziv să supraestimăm mutațiile din acest perimetru. Relația document - sat românesc s-a dezvoltat normal, gradat, adică persistând manifestări vechi în același timp cu apariția și insinuarea noutăților :

"Mai de mult n-o îmblat nime cu *scrișoare* (s.n.). O chemat patru oameni, tălvăi, ș-acea la vreme de bai o *mărturisit* (s.n.) c-așa-i drept. Așa s-o făcut *teștement* (s.n.)".

Pentru ca același informator, cu prilejul aceleiași anchete să declare:

" Fost-o nemiș, avea *carte nemeșugului* (s.n.) :

În aceeași zonă și în același an, se povestește : " (...) *acolo tăta gazda are o listă pe răvaș, și să pune acolo cu cupa (...) acolo să face cruce pe răvaș*(s.n.)"².

În Crișana până și Gruia lui Novac "

(.....)

În temniță o scris o carce

Și o zis câtă un corb :)

A-are-ț cărticeaua me

Și me-ț cu e la taica me

(.....) " (s.n.)³;

Socotit, pe bună dreptate, produs al "oamenilor cu carte" și al celor "de decizie", DOCUMENTUL SCRIS poate fi, și trebuie să fie, asociat sătenilor care îi cunosc bine valoarea în secolul al XVIII -lea. Ei simt mai ales efectele negative pe care ele le produc; îl respectă pentru că e încărcat de mister și conține neînțelese restricții (sau libertăți), garantează bunuri câștigate (sau pierdute). Din Scorei, în anul 1725 se scrie: „Când se așează în satul nostru soldați, fie nemiți, fie sârbi, uneori nici nu știm ce fel de oameni sunt și dacă *le cerem pasușul* ne arată sabia (...)", sau din Viștea de Jos: "Adeseori sunt și cei care *umblă fără legitimație* și dacă slujbașii satului le-o cer îi bat bine în loc de legitimație le arată băta " (s.n.)⁴. Din secolul al XVIII-lea, așa cum era și de așteptat, se conștientizează tot mai pregnant importanța acestuia și într-un fel sau altul, românii din sate se integrează în adevăratul fenomen care a fost "imperiul cuvântului scris pe o bucată de hârtie".

Dezvoltându-se pe o traiectorie sinuoasă, procesul de asimilare a documentului scris poate fi urmărit cel mai bine însă, pe seama ... documentelor arhivistice. Pentru acest demers ar fi fost normal să invocăm rezultatele unor cercetări mai amănunțite dintr-o arhivă deținătoare de fonduri care privesc, cu preponderență, acest mediu. Nu o putem face pentru că această arhivă, care *a existat* și a fost excepțională, a fost arsă de generalul Bem în martie 1849, pe " strada principală " din Sibiu⁵. Pentru evaluarea (aproximativă) a dimensiunilor sale, amintim că doar un protocol (din anul 1800) al ședințelor, care luaseră în discuție cca 1200 probleme, avea 22 cm. grosime; el a fost unul din "volumenurile" salvate prin "stingerea focului, într-un târziu". Sigur, este vorba aici despre Arhiva Conzistoriului sibian (care nu putea să-și aibă începuturile mai târziu de anul 1761), continuată de actuala Arhivă a Mitropoliei Ardealului din acest centru ortodox românesc celebru - Sibiu.

Dar, cum se deduce din titlu, noi am folosit Protocoalele din Budila și Boroșneul Mic, care se păstrează - ca achiziții târzii - în aceeași arhivă⁶.

Este momentul să reamintim că transmiterea și păstrarea "poruncilor" într-un *sistem* coerent, inclusiv prin obligativitatea ținerii "Protocoalelor" în toate satele, începând cu anul 1780, avea scopul, mărturisit, ca oamenii " s ă n u s e m a i p o a t ă m â n t u i c u n e - ș t i i n ă ", cu lipsa de informare deci, care, cel mai adesea era reală. E bine știut că, nu rareori, "neștiința" era invocată pentru ca preoții, și întreg satul, să se poată sustrage unor obligații neconvenabile.

Deși cercetarea noastră asupra protocoalelor a avut cu totul alt interes, nu am putut să nu remarcăm, fără surpriză de altfel, că scrisul se impune în societatea rurală ca orice creație "naturală", *pentru că viața însăși îl reclamă. Fenomenul se produce aproape concomitent cu generalizarea sa în celelalte medii etnice*. Mici intelectuali ("elita" de ultimul nivel, cum o numea cineva), dar și țărani, sunt obligați, de realități din propria lor existență, să se implice în crearea de documente, *folosirea și păstrarea lor*. Preoții rămân "marii inter-

mediari" la noi ca și în toate , societățile creștine: "păstrătorii turmei creștinești" au "strânsă datorie" ca prin temeinice învățături să arătați către norod (...) și chiar „să deștepte pe unii oameni nesimțători și nebăgători de seamă și să să înfricoșeze”, ca "să asculte", „să vegheze“. "Cu mare râvnă vestiți părinților de prunci și îi îndemnați (...) prefăcându-le în limba înțelesului poporului și în biserică afară și în tot locul spuncînd aceasta (...) " (s.n.)

Dintr-un index personal privind "Protocoloalele" cercetate la Sibiu, am constatat că 99.8% din temele la care se referă "comisiile" înregistrate, chiar dacă se adresează preoților (și ei membri ai comunității rurale!), privesc viața satului, a săteanului, *acesta* fiind adresantul principal al majorității "poruncilor" căci *EL URMA SĂ RĂSPUNDĂ UNOR INOVAȚII SAU INTERDICȚII, EL ERA PUS, ÎN MOD IMPERATIV, DE CELE MAI MULTE ORI, ÎN SITUAȚIA DE A TRECE PRAGUL DE LA SUBIECT DESPRE CARE ESTE VORBA, LA RECEPTOR ACTIV, CONDIȚIE CARE, LA RÂNDUL EI, ÎL OBLIGA LA UN RĂSPUNS, LA O REACȚIE; EL ESTE - ÎN ULTIMA INSTANȚĂ - CEL PROTEJAT SAU CEL ÎNȘELAT ... CU ACTE ÎN REGULĂ.*

Cum putea să fie altfel când cele mai marcante evenimente din viața omului trec acum prin *acte*, începând de la naștere și trecând prin căsătorie, boală, armată, obligații și drepturi diverse, până la moarte. Și tot prin acte ei sunt legați de vechile sau noile conscripții, află despre cum se schimbă bancnote, despre camătă, "fundății", "magazinuri", despre obiceiuri interzise, pensii, dări etc. Dacă El, țăranii, nu sunt direct implicați în disputa pentru "alfabetul" în care scriu românii și în numirea mitropolitului de la Carlovitz, sau îi impresionează mai puțin moartea unor împărătese, ori orașele "păgubite prin foc" de prin imperiu, *toate* celelalte subiecte din "Protocoloalele comisiilor" îi privesc în cea mai mare măsură.

În primul rând, "poruncile", acele *hârtii scrise* (de mână sau tipărite), care le sunt citite de preoți, uneori chiar "de unde citește cazania", ori sunt afișate în ușa bisericii, *ele însele* devin hârtii cu semnificație aparte în viața românilor, pentru că ele le reglementează nunta și botezul, înmormântarea și alimentația, plata dării or și întoarcerea la oaste, vaccinul și darea de "milă", și îi îndrumă cum să facă un contract "ca să nu piardă moșia ce au dat zălog". Iar dacă doreau, și mulți doreau, să treacă de la "unire la neunire" (ortodoxie), n-o puteau face decât dacă pe lângă "*cursul de 6 săptămâni*" iscăleau un act „*singuri cu mâna lor au dacă nu știe scrie să pună numai degetul cu 2 martori de crezută*“. În continuare, în momentul următor, aceste documente aduc cu ele informații tocmai despre modul concret în care "petecul de hârtie" devine purtător al *valorii* cuvântului scris , semnul *puterii*. Ei sunt învățați că o "scrisoare" trebuie "iscălită" (chiar prin punerea degetului), sigilată, verificată, "vidimată", că sunt necesare "formulare", însemnări de primire, uneori "adeveriri în trei exemplare", că martorii trebuie "spțiificați", că la sfârșitul unui act e obligatorie și "facerea bilanțului fără de nici o zăbavă", precum necesară e și înscrierea "datumului ordinați<i>".

Ei sunt încunoștiințați în mod expres că

- nu li se dau "*pasusuri spre Țara românească sau altele* " decât în condiții deosebite, iar parohii care nu respectă toate condițiile impuse sunt amenințați că "se va lepăda de preoție " (1832);

- trebuie "*să fie cu bună luare aminte* (s.n.) când vor iscăli cvitanț ce fac titorii și coratorii copiilor celor săraci“,

- să aibă fiecare "răvășel la mână mai întâi scriind numele și porecla fețelor al doilea de câți ani sunt (..)" 1810;

În cazul situațiilor absolut generale, cum este înscrierea în "Protocolul botezaților", (singurul document ce înregistra pe cei nou-născuți), dacă procedurile tehnico-scriptice nu le sunt familiare tuturor, toți locuitorii satelor sunt în contact direct cu acest document pentru că

aici trebuie înscrise informații pe care numai fiecare individ în parte le putea furniza:

"(..) și ziua nașterii celui ce să botează și ziua botezului și părinții și de unde sunt și unde mădiesc, apoi după aceea să pune și numele nașului și nași care să cunosc pre părinți<i> pruncilor celui ce Botează și să știe ce fel de oameni sunt (..). Apoi să să pue și numele mo<a>șii, iară când să botează pruncul din tată nelegiuit (...)" numărul "garanțiilor" și "mărturiilor" și al altor angajamente din rândul familiei și al comunității țărănești devine mult mai mare: "(...) pre lângă alte mărturii spre deosebirea unui prunc afară din căsătorie cine ar fi tată-său (...), numai atunci să <re>cunosc cine ar fi tata (...) când la botezul copilului aceluia ar fi fost tată-său de față și *iscălit atât preotul, cât și nașul cu mâna lor în cartea ce-i de botez* (...) sau prin altu, adevă prin *a treilea person* (s-ar dovedi n.n., s.n.)"

Ne vom opri mai mult asupra unui alt moment esențial în viața țărânului, CĂSĂTORIA, care era cvasi generală la nivelul societății. Iată câteva documente tipizate pe care trebuie să le prezinte / să le acrediteze cei ce se căsătoresc, și câți nu se căsătoresc în sat ?!

a) ȋdulă că au fost înscrși în protocolul nou născuților - cu date complete (Vezi Anexe);

b) ȋdulă că au fost vaccinați împotriva vârsatului;

c) ȋdulă că au fost catehizați, mai ales fetele care nu au mers la școală, sau au părăsit-o "mai de mult" (Vezi Anexe)

d) contract al bune i învori între părți (Vezi Facsimil)

e) formularul completat cu cele "3 strigări în biserică" pentru descoperirea vreunei pricini ce stă împotriva căsătoriei: dacă preotul "(...) prin *vorba de obște* sau cu *altu modru* ar înțelege precum părțile acestea ar fi silite de cătă părinți sau frații sau de căte alții (...) minteni să înceteze *declarându-se precum e*, pre niminea a păși în căsătorie cu sila *a nu îngădui în popor* (...) pre mirele și pre mireasa să-i lase a-i chierna înainte sa și a 2 *mărturii neinteresate* (...) și *cercetare să facă* (...) " (s.n.)

f) "atestat" despre, „întocmirea trupului”: „(...) să cerceteze prin cuvincioși Doftori și fetele și prin moașa locului și despre întocmirea trupului la căsătorie să dea atestat" (Boroșneul Mic, 1843);

g) dovadă că fetele de măritat au împlinit vârsta de 15 ani și băieții pe cea de 20, mai ales pentru că aceștia din urmă se însurau devreme pentru a se sustrage recrutărilor: "(...) să nu săvârșiți cununii până nu voar fi plinit fetele 15 ani și feciorii 20, afară de întâmplare când s-ar găsi a fi grele pricini la mijloc (...) "

h) atestat despre "a căta căsătorie e" : "(...) să se scrie care sunt la a doua căsătorie să poată ști care sunt oameni noi ?" (noogami = la prima căsătorie n.n.). Că "acea care se ensoară a 2-a sau a 3-a oară nu se pot numi oameni noi și trebuie să plătească darea întreagă (...)"

i) document că au plătit "taxa hirurgică", din care se subvenționa și vaccinul împotriva vârsatului: "(...) să le faceți răvășel la mână mai întâi scriind numele și polecra fețelor, al 2-lea starea și câți ani sunt, cât și despre altuirea vârsatului, că fețele care nu vor fi oluite de vârsat să voar opri de la cununie (...)";

j) "cvitanțele de dare" ;

k) act de apartenență la o anume religie dacă se cunună în alt sat: "(...) fețele străine să le *ispitești* (...)";

l) "dispensație de vârstă sau de înrudire";

m) adeverință că au ascultat "cursul de 6 săptămâni și au plătit taxa" pentru a reveni la ortodoxie "de la unire";

n) formulare speciale pentru cununarea diverselor categorii de cătane, atunci când acestora li se îngăduie, în condiții speciale, să se cunune;

o) interdicție de "a cununa pe văduvi sau pe văduve până nu se vor împărți întâi cu copiii lor atât văduvul cât și văduva ca să nu se strice avuția copiilor săraci (...)", (reglementare de la magistratul Brașovului).

Pentru "tâmplări de căsătorie", preoții se informau din cărți anume scrise și apoi, pe seama acestora "îi învățau pe oameni", îi îndrumau, îi convingeau, îi obligau la anumite demersuri tocmai invocând aceste cărți: "(...) luminatul Domnul Vlădica înștiințează pentru theologhiile moralicești tipărite (...) precum într-acelea să află și pravilă tipărită despre spițele rudeniilor de sânge, de cuserie, de botez din care fiește ce paroh să poată îndrepta ce să facă la tâmplări de căsătorie (...)".

Cei ce "stau nelegitim împreună" par a nu fi puțini, iar condițiile materiale par a fi fost importante în alegerea acestei forme de conviețuire. Ei sunt numărați, nominalizați, "cerțați", "amendați" pentru a trece "la cununie" în "protocol".

Pentru DESPĂRȚANII se alcătuiesc adevărate dosare. Și dacă țăranii nu fac singuri acest lucru, ei înșiși depun mărturii, dau declarații, le retrag, jură pentru ele, procură "testimoniumuri" și aduc chiar „atestaturi doftoricești” despre starea sănătății lor, corespunzătoare, sau nu, statutului de "căsătorit", ori "să dovedesc prin însuș Delibăratul forumului din afară (...)". Dacă fac altă "legătură cu scrisoare" de căsătorie, aceasta trebuie depusă în "original", pentru că anumite copii "înaintea judecării satului s-au aflat mincinoase". Condamnabili sunt și atunci când "*nici nu să arată, cu atât mai puțin să dovedește* (s.n.) pricina din care au urmat întră părți această ură și nedragoste", în cazurile "divorțiale". Când unul din soți dispărea, pur și simplu, de la locuința sa, *prin mărturii*, "legătura căsătoriei cu dânsul de până acum să va dezlega și de toate pretenziile lui va scăpa, dându-i-se după o *cerere și slobozire* (s.n.) a putea spre altă căsătorie a pași" (1793).

CONSCRIPTIILOR, de asemenea, nu li se (prea) putea sustrage nimeni. Pentru că lor trebuia să le răspundă toți locuitorii satului: preoții, dascălii și țăranii înșiși "*cu numele și porecla*".

Doar "conscriptia" a tot norodul era "pentru norocirea cea de obște" nu "spre a strânge sau recruți sau cătane ci spre cunoștința populații", caută să-i convingă autoritățile. Liderii ei, ai "populației" urmau să le "arate" țăranilor "să priceapă bine, pe-nțeleș, când îi chiamă să-i scrie să asculte (...)" (1785).

Pentru "Orbării" poporeni înșiși trebuia "să pue drept și adevărat toate moșiile sale, câte au să le scrie în protocol și să-și pue degetul și să se iscălească fără de nice o îndărătnicie".

Insistențele înregistrate în acest context nu sunt gratuite căci ..."îndărătnicie" era, într-adevăr. Doar că ea provenea nu numai din gradul de înapoiere a poporului, ci dintr-o experiență nefastă: fiecare nouă "numărătoare" aducea după sine noi obligații bănești, "în bucate și în oameni" pentru susținerea masivului aparat administrativ și militar al imperiului, în favoarea vechii și noii nobilimi. Ulterior, s-a dovedit că sustragerea de la a se înscrie "moșiile" în "orbării", în măsura în care s-a practicat, a fost o eroare, românii neavând alte documente care să le ateste anumite drepturi asupra unor pământuri ce le aparțineau: cumpărate, defrișate, "căpătate". Faptul devine evident cu prilejul alcătuirii "Inventarelor moșiilor" din anul 1854.

Antrenat în necurmate conflicte militare, epoca noastră suprapunându-se în bună măsură și peste războaiele cu "franțuzul", "sâlnicul potentat", putem considera că, în cadrul Imperiului habsburgic, și CĂTĂNIA⁷ era o "stare" care crea un puternic impact asupra satului românesc, întărind și mai mult birocrăția. Doar cătanele cele mai numeroase erau recrutate din sate. Ei erau înrolați la "jagări", "miliția vagă", "reghementuri anume" etc., ca să nu mai vorbim de cei din regimentele grănicerești. Recrutarea se făcea obligatoriu pe baza "proto-

colului botezaților" și adeseori pentru a se înrola voluntari, care beneficiau de adevărate favoruri, se făcea apel la "binele de obște". În acest sens, pe baza unor "adeverințe", la un moment dat sunt scutiți de dare chiar și părinții lor; dacă devin "invalidi" au pensii, dacă ei mor, soțiile sunt "văduve cătănițe", cu pensii și ele. Pe seama unor "dovezi scrise" pot primi "concedie", uneori se pot căsători sau au drept să se "tragă la vatră". Dar toate acestea se puteau realiza doar în temeiul a numeroase documente, fclurite, tipizate sau nu.

În "Protocolul Sesi Consistoricești" din anul 1800 se menționează că D. Căpitan de Călăreți Prand "trimite spre legitimatfa sa atestatul (...) de învoire la cununie a *husarului* Iosif Șandru cu *văduva cătăniță* Miricioaie (s.n.)".

Se ajunsese până acolo încât se dau "adeverințe" și "lghitimații" ca să se facă ...,lghitimații": "(...) să le dea acelor jagări adeverință de încredințare la mână cu locul nașterii, numărul anilor, afară de numele părinților și a locurilor lăcuiitorilor" și "încoace să vă lghitimăluți ca și de aicea, la vremea sa căzută lghitimație să să poată face "

Supralicitarea "hârtilor-document" era, după părerea noastră, justificată. Evidențele care produceau sporirea obligațiilor erau ocolite de locuitorii satului: pentru că "noogamii" plăteau dare mai mică, a 2-a sau a 3-a căsătorie nu se declara; cum "văduvele cătănițe" pierdeau pensia la recăsătorie, faptul se ținea "în taină", atât cât era posibil. În ceea ce privește cătănia, care aducea în sârmana gospodărie a țaranului atât de râvnii (și puținii) bani, aici - se pare - se producea nu doar "ocolirea" normelor, ci chiar falsificarea actelor.

De fapt, dovada incontestabilă că românii și-au însușit cunoștințele despre numeroasele tipuri de documente, apare și se evidențiază atunci când, mijloacele de a manipula aceste documente în propriul interes devin manifeste. De aceea susținem, din nou, că nu incapacitatea, inaderența la "ordinea" pe care o impune documentul, sau doar lipsa de "cultură civică" etc. , au stat la baza unei atitudini insuficient de "deschise", "pozitive" față de cuvântul scris. Documentele noastre reconfirmă aceste aserțiuni;

"când se duc aceia ("cătanele provinciale") să-și scoată plata, să iscălească preoții cvitanțiile aceloră precum că se află în viață";

"(...) îngroparea cătanelor cu hopsit (...) cu condeul cu cerneală să tragă peste rânduri, să nu mai fie de trebuință (...) " (1824);

" patentali invalidi morți, să facă crutse cu cerneală neagră" căci altfel "au scos altul plata în vreo 4 ani și preotul din Megesfalva (Mureșeni, jud Mureș n.n.) fiind din parohia sa, n- au begat la seamă și s-au osândit de General Komando de au pletit Stefan Iacovits 65 de Rf în argint " (1843).

Deși cele mai numeroase falsuri erau cele prin omisiune sau din neglijență, la nevoie, mai ales pentru a scăpa tinerii de la oaste, eventual printr-o căsătorie pretimpurie, se realizează și falsificări propriu-zise ale unui înscris:

"Oricând va fi de lipsă a să da la cineva carte de botez din protocol într-aceia totdeauna zioa și anul nașterii nu cu țifre *de care lesne se pot șterge* (s.n.). ci cu slove să scrie afară "(Vezi și Anexa)

Astfel de ... întâmplări se înregistrează cu toate că pentru greșelile din Protocol întotdeauna făcute în înțelegere sau la cererea beneficiarilor ! - preoții sunt "globiți (...) după meszura greșeli<i> aflate"; o parte din valoarea amenz lor revenea "canțelariei episcopoești". Și deși, încă din anul 1785, se impusese ca scrisorilor "originare" fie și "ale fundațiilor bisericicești și mirenești" (dar, prin extensie, oricărui document) să li se facă copii doar prin o "față jurată (...) întărindu-le cu acest cuvânt, <am văzut>" (1799).

La sfârșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea documentele, actele, "patentele" ocupau un loc remarcabil și benefic, din multe puncte de vedere,

pentru dezvoltarea societății rurale transilvane românești. Fenomenul acesta de integrare, va fi mai eficient în societatea românească abia după revoluția pașoptistă. Totuși, și până atunci, se generalizează într-atât încât, într-o "comisie gubernialicească" din 11 martie 1841, se face referire la alte "comisii", emise pe parcursul a nu mai puțin de un sfert de secol: din anii 1840, 1826, 1822, 1819, 1816. Mai mult decât atât, "ape" se face la acte fundamentale din dreptul transilvan:

"suduitorii" urmau "să se pedepsească cu pedeapsa morții ce să scrie la Aprobate partea a 3-a, titulum 28, articolul 22, ce s-au vestit prin țirculariul din 29 noembrie mun.10293, 810".

Ce este sigur este că "suditurile" nu au încetat, probabil pentru că românii nu știau ce scrie în "Aprobatele" emise de Principele Rakoczy al II-lea în anul 1656, (atât de constrângătoare pentru români) în nici o "parte", "titulum" sau "articol"!

Deși fuseseră obligați, și convinși de valoarea și mai ales de PUTEREA lor, românii nu se "împătimisera" de ACTE atunci când nu erau interesați direct de conținutul lor sau nu erau controlați riguros. Chiar funcționari corecți tratau "porunci" importante cu rezoluția: "această poruncă luându-să spre știință să să pună la acte" sau pur și simplu "Ad acta". Dar în actele tuturor protopopiatelor regăsim un număr de ieșire, deci protopopiile aveau *registru* al actelor care plecau și veneau de la / la această instituție. În plus, existau în sate preoți, dascăli, notari și, asociată acestora din urmă, instituția corespunzătoare. Uneori notarii nici nu existau în satele "singuratic", iar preoților li se interzicea să se ocupe de documente administrative civile. Adeseori, însă, se lua în calcul o posibilă prestație a preoților în acest domeniu. Încă din anul 1813 candidații la Seminarul de la Sibiu li se cerea "mai întâi să știe limba nemțească și alte limbi, ca făcându-se preot să poată fi și notareș". Excluderea preoților de la astfel de atribuții, se făcea - totuși - pentru că ei erau considerați prea apropiați și devotați intereselor țăranilor; în preajma unor momente grave sau doar problematice (1784-1785, 1821, 1848) li se interzicea și să citească în fața oamenilor "ordinațiuni civile". Și așa, sătenii rămăneau la ... mâna notarului:

"De-ar fi mândra-n deal la cruce / De trei ori pe zi m-aș duce.

Dar mândra-i cale departe,/ Nu pot merge fără *carte* (s.n.).

Carte n-are cine-mi face,/ Că primarul nostru zace.

Cu *notaru* -s (s.n.) mânios / Și-mi face cartea pe dos. "

Dar, oricum; românii emiteau, primeau și păstrau și ei acte, adeseori le transcriau și, în plus, le legau sub formă de "volumen" pentru a nu se pierde, cum este cazul surselor noastre.

În Chichiș, Tractul Trei Scaune ele se numeau "Comentariu de prea Înalte Patente".

Să mai adăugăm în acest context, că, în perioada de care ne ocupăm, cu certitudine, păstrarea actelor (în arhive, mari, mici, în ladă, în lădiță, "sub pânzătură pe prestol", "la grindă în casa dinainte") nu era întâmplătoare, și nici nu avea caracter științific: actele se păstrau din *interes* (material, social, apoi național) ca *dovezi, referințe* pentru reglementări și dispute din cele mai diverse. Procesele pe care le susținuseră, le susțineau și le vor susține și mai târziu, le dovediseră, și le vor confirma în continuare, importanța.

ASTRA a avut întotdeauna ca obiectiv adunarea de documente "care privesc trecutul nostru", tocmai pentru că se păstrasera, suficient de multe pentru a fi remarcate. Liderii și activiștii lor, legați puternic încă de sat, chiar locuitori ai satelor, știau "că din acestea se găseau în arhivele primăriilor, bisericii și pe la particulari. Numim câteva: diplome nemțești, diplome prin care se asigură privilegiile comunei, registre vechi, documente despre „seculi“ de pe vremuri, acte de vânzare și cumpărare, embleme, sigilii, steaguri". "DI. Mocsony" expusese "hărțile moșiilor sale" vechi⁸.

Dar abia în anul 1905, considerăm noi, valoarea care se invocă, este și de

domeniul interesului științific".

Redactate într-un limbaj rigid, introdus de secretari sârbi ai episcopilor, și ei sârbi, de la Sibiu (Novacovici, Nechitici, Adamovici), contaminat apoi de "latinisme" greoaie, documentele noastre rareori rețin atenția prin frumusețea stilului. Cu atât mai plăcută este lectura unor însemnări din afara textului oficial pe care îl scriau aceiași preoți sau protopopi, cum este cazul și în protocoalele din care am luat majoritatea covârșitoare a textelor invocate (Budila). În protocolul din Cetatea de Baltă, după ce reproduce fraze nu rareori greu de înțeles, cel mai adesea imposibil de ... admirat, referindu-se la o lectură anterioară, sub vraja SCRISULUI, preotul înseamnă: "Miru-mă mir, ce scrisoare frumoasă văzui într-această carte, că pare că au scris tot în peane de vultur. Pre care ce, D-zeu să-l ție. Amin "

Poate concomitent, elogiind armonia și frumusețea, un anonim observa":

"(...) Și mere gândești că scrie

Ca ceruza pe hârtie ! "

O mențiune specială necesită termenul "PORUNCĂ", echivalent cu "ordin". În Transilvania el a avut, și cu siguranță mai are încă, în aceeași măsură, sensul de "informație transmisă" și cel mai adesea se folosește sub forma "am porâncit", "mi-a porâncit" etc., în două contexte:

1) era, și este folosit, de o persoană particulară, care se adresa altei persoane particulare, printr-un intermediar, tot persoană particulară și se referea la lucruri cu caracter personal.

Ex.: Ana Curea din Rodbav "porâncea", prin Ionu Bonii, fratelui său din Saschiz, că-și va mărita fata în ultima duminică din septembrie și cu acest prilej își cheamă neamurile la nuntă. Dacă "mesagerul" își extinde subiectul pentru care a fost acreditat el era admonestat cu

"Te-am trimis după veste / Și-ai venit cu poveste "

Ar fi interesant de cercetat în ce împrejurări, în traducerea lui Leon Levițchi din "Mult zgomot pentru nimic", apare expresia "veste-poveste".

2) era, și este, folosit, de asemenea, de orice *oficialitate* care se adresează *satului*, prin intermediul preotului, cantorului sau altui lector, dar în fața bisericii, la sfârșitul slujbei, anunțându-se chestiuni ce privesc atât colectivitatea, cât și persoane din sat. Ex.: Se "poruncește" că "Ielii Măriușa de pe șanț i s-o furat slămina și care ar ști ceva să spue". Pe vremea colectivizării, "porunci" erau și anunțurile prin care se repartizau zonele în care trebuiau efectuate anumite lucrări agricole. E drept că în sate, acest tip de "informare locală" e dublat de ... dubașul satului, care, în anul 1996, în Marpod, jud. Sibiu anunța, contaminat de apelativul asociat telefonului:

"ALO ! ALO ! O poruncit muierile din sat să taie arichile la găște că zboară și ne rupe corentul " (Informație: Lia Maria Bologa)

Sintetizând cele scrise mai sus, în ideea reliefării multitudinii de documente cu care iau contact, în urmă cu 150-200 de ani, locutorii satelor, vom expune mai jos o listă de termeni obținută din Protocoalele de la Budila și Boroșneul Mic, semne sigure ale unui *sistem* în care s-au integrat românii:

"acte"	"consignație"	"groșițe"	"răvășel"
"adeverință"	"contract"	"lightimații"	"relație"
"atestatumuri"	"directivă"	"matricole"	"scrisoare"
"cataloage"	"extract"	"ordinațiune"	"slobozenie"
"cerere"	"formulare"	"pasușuri"	"slobozire"
"chitanțe"	"foi"	"pravile"	"testament"
		"protocol"	etc., etc.

ANEXE din PROTOCOLUL BISERICII SATULUI BUDILA

Model pentru "protocol" nerubricat. Evidență pentru CĂSĂTORII.

"(...) În Sibii în anul Domnului 1786 în luna lui Septemvrie 7 zile s-au logodit Petru Pavlovici lăcutorul parohii acestiia cu fecioara Maria fi<i>ca lui Iacov Ianovici lăcutorul din Rășinari și după trei vestirea în biserică întru amîndoa Parohiile în zilele duminecilor, adecă la 22 și 10 avgust așa și la șase septemvrie și nice o împiedicare aflându-să întru (sic!) din și prin mine preotul parohial (...) Ioaniciu Popovici s-au cununat în ziua mai sus numită: s-au în alta: fiind naș Teofil Petrovici și bătrânul (...) Filip Iacov lăcutorul de aici sau de la Rășinari.

(1784, Vol.I, fila 21) "

Model pentru adeverință că "părțile" sunt de acord să se căsătorească.

"(...) Fiindcă după prea În<alta> P<oruncă>, această rânduială s-au făcut ca părțile ce vreau a să lua în căsătorie adecă c<utare> cu c<utare>, când parohul fiind chemat la legătura lor și fiind și din (...) jurați 2 fețe, ca pentru mai buna încredințare să să poată adeveri și întrebându-i pe fește care parte deosebit că sigur /: el sau ia:/, nesiliți vreau a să lua în căsătorie din bună voirea lor așa după împlinirea vestirilor, ne fiind rudenie și nici o pricină împiedecătoare despre care ca despre Parohul locului să dea slobozie a trece la cununie, lângă care pot mărturiile cu iscălitura și cu punerea degetelor adeveri."

(1796, Vol. I, coperta 2r)

Ce trebuie să știe un tânăr înainte de "a păși la căsătorie"

"(...) să dați înaintea noroadelor (s.n.) precum fețele care voar vrea a să căsători nicidecum nu să voar slobozi a să cununa până când, precum mirele așa și mireasa, va ști să zică înaintea noastră poruncitele rugăciuni, adică în numele tatălui a face sfânta cruce bine, Împărate ceresc, Sfinte dumnezeule, Prea sfântă Troiță, Tatăl nostru, Credeul, Nascătoarea de Dumnezeu Fecioară, Zece porunci, Șapte păcate de moarte, Șapte taini ale Sfintei Biserici (...)"

(1808, Vol. II)"

Documente necesare pentru cununarea cătanelor

" (...) De ați cununat vreo cătană de aceasta să-mi scrieți

- 1-tăi numele și polecra și diregătoria mirelui aceluia
- al 2-lea ce lege ține el,
- al 3-lea de câți ani este el,
- al 4-lea june este el au văduv,
- al 5-lea numele miresii lui,
- al 6-lea din ce sat și țară este ia născută,
- al 7-lea al tatălui ei, numele, polecra și diregătoria lui, a mumei ei, numele și polecra ei,
- al 8-lea și de ce lege sunt ei,
- al 9-lea de câți ani este mireasa,
- al 10-lea fată este mireasa au văduvă,
- al 11-lea a mărturiilor, a nașilor numele și polecra și dregătoria lor,
- al 12-lea de supt ce Ghinarari și regement este mirele,
- al 13-lea în ce lună și în câte zile și în ce an s-au cununat,

al 14-lea în ce sat și ce preot l-au cununat,

al 15-lea numărul sau listul foi<i> Protocolului în care ați scris pe cununații aceștia."

(1817, Vol.II, f.77)

N.B. Cererea insistentă de a se menționa în acte "poreclele"/"polecrele" (care aveau o largă circulație printre săteni) se justifică prin faptul că, datorită lor, oamenii deveneau greu de identificat și se sustrăgeau mai ușor de la anumite obligații.

NOTE

- 1) Roger Chartier consideră că "scrierea", inclusă în existența cotidiană a Europei Occidentale între secolele XVI și XVIII "modelează o inedită conștiință de sine și o nouă imagine despre ceilalți". Informațiile concrete din acest perimetru sunt deosebit de interesante și, în bună măsură, similare cu ale noastre. În Franța sfârșitul de secol XVII și în Amsterdam în anul 1780, pentru a se stabili numărul celor ce au pătruns în "cultura scrisului", se iau în considerare semnăturile mirilor din actele încheiate cu prilejul căsătoriilor, iar în America semnăturile de autentificare a testamentelor. În Ungaria anului 1768, doar 14 % din magistrații municipali, din sate și târguri sunt capabili să semneze. În bisericile ortodoxe din Transilvania, Protocoalele botezaților, cununaților, morților și ale comisiilor se introduc în anul 1780. În toată Europa, "intermediar" în extinderea "culturii scrisului" a fost clerul. Cf. *Istoria vieții private* Vol. V (Coordonatori Philippe Aries și Georges Duby), București, Editura Meridiane, 1995, p. 136-154.
- 2) I. Mușlea.- *Cercetări folclorice în Țara Oltului*, în: "Anuarul Arhivei de Folclor", 1, 1932, p. 227-229. Apud: *Antologia dialectico-folclorică a României I*. București, Editura Minerva, 1983, p. 464-467.
- 3) *Antologia dialectico-folclorică a României. I*. București, Editura Minerva, 1983, p.6
- 4) Ș. Meteș.-*Situația economică a românilor din Țara Făgărașului*, Cluj, 1935, p. 334, 354,355
- 5) Vezi și A.Grama, *Destinul dramatic al unei arhive sibiene în martie 1849*, (Arhiva Conzistorială din Sibiu), în: "Revista arhivelor", nr. 2, 1993, p. 29-33
- 6) În Arhiva Bibliotecii Mitropoliei Ardealului (Facultatea de teologie: "Andrei Șaguna" din Sibiu) se află Protocoale din următoarele sate: Boroșneul Mic, Budila (2 vol.), Bungard, Custealnic, Cetatea de Baltă, Trapold, Mag, Sibiu-Iosefin, Vlădeni (2 volume), Hunedoara Tichindeal, Mucundorf. Arhivele Statului din Brașov dețin 2 protocoale transferate de la Muzeul Țării Făgărașului. Biblioteca ASTRA deține un protocol din comuna Zoltan. Mai avem informații despre 2 protocoale, necercetate până acum, care au fost transferate de la Biblioteca Academiei la Direcția generală a Arhivelor Statului - București. Cei puțin 2 protocoale necercetate se mai află la Muzeul Spiritualității Românești din Sf. Gheorghe. Sebastian Stanca, invocă numeroase Protocoale de la Episcop a ortodoxă din Cluj în monografia dedicată Episcopului Vasile Moga., Ilarion Pușcariu, Matei Voileanu și Sterie Strughe au publicat și ei Protocoale sau circulare izolate. Circulare tipărite sunt menționate în *Repertoriul actelor oficiale tipărite privind Transilvania (1701-1847) în limba română* elaborat de A. Răduțiu și L. Gyemant (București, 1981) și în evidențe ale Cărții Vechi Românești - foi volante. Vezi și ASTRA, 125, Sibiu, 1987, p.501-506.
- 7) O analiză specială a fenomenului "cătăniei" reflectat în "Protocoalele de porunci" am elaborat la cererea Revistei de etnografie și folclor, a Institutului de Etnografie și folclor "C. Brăiloiu".
- 8) Programa Expoziției din 1905 în "Transilvania" aprilie, 1905.
- 9) I. Maxim, proprietar din Avrig "subscrie" spre "plăcuta dispozițiune 3 singelii (acte de investitură n.n.) preoțești între hârtiile fie eratului meu părinte administrator protopopes Vasilie Maxim și anume una din anul 1771. alta din anul 1793 și a treia din anul 17 (sic!) spre a se espune eventual la espositia Asotiatuni<i> și în fine a se păstra în Archiva prea venerabilului Consistor arhiedecesan". Iosif Morariu din Dobra la rândul său scrie cu același prilej: "În 18 iuliu - cu ocasiunea visitațiunei canonice - am aflat o conscripție din a 1785 o carte scrisă

câteva (3) cercularii din 1800-1802 câteva licențe de căsătorie, un act al parohului din (...) cari toate le alături aci % spre a le cerceta un bun cunoscător al scrierei cu cirile, și întrucât s-a afla ceva de valoare să să expună în Muzeul Asirei", Arh. Mitr. Ard., Doc. ASTRA, 1905.

**"PROTOCOLS OF THE COMANDS" OF BUDILA AND BOROȘNEU MIC AND
THE VALUE OF "DOCUMENTS" IN THE EXISTENCE OF ROMANIAN
VILLAGE OF TRANSYLVANIA
(1780-1848)
(Abstract)**

The choice of the protocols of Budila and Boroșneu Mic to analyse the role of the "written document" in the life of the Romanians from the villages of Transylvania at the end of the XVIII-th century and the first half of the XIX-th century, is a way to approach a very complex "reality" of the life of Romanians living in the villages located in the Carpathian curve. Their existence - in the field of knowledge - still has to many characteristics of "white spot", of "tabu" or "exacerbated" problems.

Through the degree of the objectivity superior to other kind of archive documents, the protocols of comands (registers in which Romanian orthodox priest writes hundreds of "comands") are a reflection of the rural Romanian society of Transylvania, the everyday's life of the villagers, grasping the most important moments of they life -birth, marriage, death- as well as the relation with public authorities.

